

ENCYKLOPEDIA

w pytaniach i odpowiedziach

POLSKA i ŚWIAT

Copyright © Wydawnictwo SBM Sp. z o.o., Warszawa 2019

© Copyright for the Illustrations by Wydawnictwo SBM Sp. z o.o., Warszawa 2019

Wydanie 2022

Tekst: Jolanta Bąk (str. 62–69), Jarosław Górski (str. 20–41), Zespół redakcyjny

Tłumaczenie: Małgorzata Biełowicz, Piotr Rosikoń, Danuta Zgliczyńska (str. 114–319)

Fotoedycja, redakcja i korekta: Natalia Kawałko, Elżbieta Wójcik

Korekta: Monika Bronowicz-Hossain (str. 114–319)

Opracowanie graficzne, skład, okładka i przygotowanie do druku: Jolanta Ugorowska

Ilustracje: Wojciech Górski, Artur Janicki, Dariusz Wanat

Zdjęcia na okładce:

Przód: Shutterstock.com, © Sergei25 (struś) / Stock.adobe.com, © Katrina Brown (kanion) /

Shutterstock.com, © zzoplanet (Kosmos) / Dreamstime.com, © Peter Mautsch (drzewo) /

Dreamstime.com, © Patryk Kosmider (Malbork) / Dreamstime.com, © Jktu21 (panorama)

Tył: Dreamstime.com, © Michal Rybski (I) / Stock.adobe.com, © Mariusz Strusiewicz (gp) /

Stock.adobe.com, © klz (dp)

Wydrukowano w Polsce

Wydawnictwo SBM Sp. z o.o.

ul. Sułkowskiego 2/2

01-602 Warszawa

www.wydawnictwo-sbm.pl

ENCYKLOPEDIA

w pytaniach i odpowiedziach

POLSKA i ŚWIAT

POLSKA

Współczesna Polska

Godło i flaga	8
Hymn i stolica	10
Ustrój polityczny	12
Administracja i demografia	14
Gospodarka	16
Unia Europejska	18

Historia Polski

Początki państwa	20
Dynastia Piastów	22
Dynastia Jagiellonów	26
Czasy wolnej elekcji	30
Pod zaborami	34
Niepodległa Polska	37
II wojna światowa	38
Po II wojnie światowej	40
Współczesna Polska	41

Polska kultura

Święta i tradycje	42
Stroje ludowe	44
Najwybitniejsi Polacy	46

Polska sztuka

Literatura	48
Malarstwo	54
Rzeźba	58
Muzyka	60
Miasta i zabytki	62

Pałace i zamki	64
Inne ciekawe zabytki	68

Geografia Polski

Położenie Polski	70
Pobrzeża i pojezierza	72
Niziny	74
Wyżyny	76
Góry	78
Klimat i pogoda	80

Zwierzęta i rośliny Polski

Lasy	82
Góry	88
Łąki i pola	92
Rzeki, jeziora, bagna	98
Brzeg morski	102

Ochrona przyrody w Polsce

Jak chronić przyrodę	104
Parki narodowe	106

ŚWIAT

Kosmos

Gwiazdy i galaktyki	114
Układ Słoneczny	116
Planety skaliste	118
Gazowe olbrzymy	120
Asteroidy i meteoryty	122

Księżyc.....	124
Odkrywanie Kosmosu	126

Nasza planeta

Błękitna planeta.....	128
Skały i minerały	130
Rzeźba Ziemi.....	132
Morza i oceany.....	134
Lasy deszczowe	136
Pustynia.....	138
Obszary podbiegunowe	140
Wulkany	142
Trzęsienia ziemi	144
Pogoda.....	146
Globalne ocieplenie	150

Państwa świata

Ameryka Północna.....	152
Ameryka Południowa.....	154
Europa Północna	156
Europa Południowa	158
Europa Wschodnia i Centralna.....	160
Bliski Wschód	162
Azja	164
Daleki Wschód	166
Afryka	168
Australazja	170
Wyspy na Pacyfiku.....	172

Historia

Mezopotamia	174
Starożytny Egipt.....	176
Starożytne Indie	178
Starożytne Chiny.....	180

Starożytna Grecja	182
Starożytny Rzym	184
Średniowiecze.....	186
Ameryka prekolumbijska	188
Epoka wielkich odkryć.....	190
Imperium brytyjskie	192
Rewolucja przemysłowa.....	194
Wielkie rewolucje.....	196
Walka z niewolnictwem.....	198
Wojny światowe	200
Czasy współczesne	202

Kultura i sztuka

Malarstwo i rzeźba	206
Architektura	208
Muzyka	210
Teatr.....	212
Kino.....	214
Papier	216
Druk.....	218
Literatura	220
Słynne muzea.....	222

Sport

Igrzyska olimpijskie	224
Piłka w sporcie.....	226
Sporty motorowe	228
Sporty zimowe i wodne.....	230
Sporty halowe.....	232

Religie świata

Judaizm i chrześcijaństwo	234
Hinduizm, dżinizm i sikhizm	236
Islam.....	238

Buddyzm i sintoizm.....	240
-------------------------	-----

Nauka

Materia	242
Pierwiastki	244
Reakcje chemiczne	246
Światło i dźwięk	248
Elektryczność i magnetyzm	250
Ciepło.....	252
Ruch i mechanika.....	254
Siła	256

Technika

Energia i przemysł	258
Komunikacja	260
Transport lądowy	262
Transport morski	264
Transport powietrzny	266
Statki kosmiczne	268

Ciało człowieka

Szkielet	270
Skóra i mięśnie	272

Układ pokarmowy	274
Serce	276
Płuca	278
Mózg	279
Zmysły	280
Rozmnażanie	282
Choroby	284

Świat natury

Małpy	286
Niedźwiedzie	288
Słonie	290
Ssaki kopytne	292
Wilki i lisy.....	294
Ssaki morskie.....	296
Wielkie koty.....	298
Ptaki	300
Gady	302
Węże.....	304
Płazy.....	306
Ryby	308
Rekiny i płaszczki.....	310
Owady i pajęczaki.....	312
Habitaty i ekosystemy	314
Świat roślin i grzybów	316
Świat roślin	318

POL
SKA

Jak wygląda polskie godło?

W ustawie o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej:

Art. 2 ust. 1. *Godłem Rzeczypospolitej Polskiej jest wizerunek orła białego ze złotą koroną na głowie zwróconej w prawo, z rozwiniętymi skrzydłami, z dziobem i szponami złotymi, umieszczony w czerwonym polu tarczy.*

Kiedy obchodzimy Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej?

Od 2004 r. 2 maja jest w Polsce obchodzony jako Dzień Flagi Rzeczypospolitej Polskiej. Nie jest to przypadkowa data. W tym dniu w 1945 r. polscy żołnierze zawiesili biało-czerwony sztandar w Berlinie, podczas zwycięskiej ofensywy na to miasto. Jest to również Dzień Polonii i Polaków za Granicą.

▲ Flaga na dachu budynku

Czy wiesz, że...

Bardzo podobne flagi do polskiej mają kraje związkowe: Tyrol oraz Turyngia. Z kolei flagi różniące się od naszej jedynie miejscem barw, tj. mające na górze czerwony pas, a na dole biały, posiadają Indonezja i Monako.

▲ Godło Polski

Co symbolizują barwy flagi?

Z godłem związany jest również kolor polskiej flagi, składającej się z dwóch poziomych pasów – u góry białego, u dołu czerwonego. Kolor biały zawdzięczamy kolorowi orła białego, zaś kolor czerwony odpowiada czerwonemu tłu herbu. Barwa biała symbolizuje czystość, a czerwona – odwagę i waleczność.

▲ Flaga i godło Polski w sali obrad Sejmu

Czy istnieje legenda o powstaniu państwa polskiego?

Każdy kraj ma swoją legendę. Nawet jeśli do naszych czasów nie przetrwało zbyt wiele świadectw historycznych z okresu narodzin państwa, ludzie dążą do tego, by istniała przekazywana z pokolenia na pokolenie opowieść wyjaśniająca, w jaki sposób doszło do założenia kraju. Także Polska ma swoją legendę, a związana jest ona nie tylko z narodzinami państwa. Wyjaśnia również, dlaczego nasze godło to biały orzeł na czerwonym tle. Jak głosi bajeczna opowieść, założyciel państwa Polan, Lech, podczas postoju w okolicach Poznania ujrzał duże gniazdo na drzewie. Znajdował się w nim biały orzeł z dwoma pisklętami. Nagle orzeł rozpostarł skrzydła na tle czerwonego od zachodzącego słońca nieba. Widok ten tak zachwycił Lecha, że postanowił tam się osiedlić, a orla umieścił w swym herbie. Osada została nazwana Gniezdnem (obecnie Gniezno) właśnie od słowa gniazdo.

▲ Rycina przedstawiająca Lecha

Czy jest tylko jedna flaga Polski?

Istnieją trzy odmiany flagi naszego państwa. Jedną z nich jest prostokąt składający się z dwóch poziomych pasów: białego i czerwonego. Kolejna wersja flagi zawiera godło Polski na środku białego pasa. Flaga ta została ustanowiona w 1919 r. Obecnie jest ona wykorzystywana m.in. w przedstawicielstwach dyplomatycznych, urzędach konsularnych i na lotniskach. Trzecia wersja flagi również zawiera godło, jednak różni się nieco kształtem. Dodano do niej trójkątne „języki”. Jest to bandera wojenna Rzeczypospolitej Polskiej, ustanowiona w 1993 r.

◀ Flagi Polski

Jak okazać szacunek symbolom narodowym?

Flaga, godło oraz hymn państwowy to symbole narodowe, którym należy się szacunek. Podczas śpiewania hymnu narodowego należy zachować powagę i spokój oraz zdjąć nakrycie głowy (dotyczy to mężczyzn). Trzeba także przyjąć postawę wyprostowaną z rękami opuszczonymi. Szacunek należy się też fładze. Zawieszona, nie może dotykać ziemi, powinna być czysta i wyprasowana.

Czy wiesz, że...

Z okazji różnych świąt narodowych na budynkach wywieszane są flagi. Istnieją przepisy, które ogólnie mówią o tym, w jaki sposób powinno się to robić. Przy wywieszaniu flagi w pozycji pionowej biel powinna znajdować się po lewej stronie dla patrzącego na nią. Flaga powinna być zamocowana na drzewcu, a nie przyczepiona do parapetu albo do szyby okna.

Jak brzmi tytuł polskiego hymnu?

Od 1927 r. oficjalnym hymnem Rzeczypospolitej Polskiej jest *Mazurek Dąbrowskiego* autorstwa Józefa Wybickiego. Nie wiadomo, kto skomponował do niego melodię. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Rota Marii Konopnickiej kandydowała do określenia mianem hymnu narodowego. Pomysł jednak się nie przyjął.

▲ Józef Wybicki

Czy wiesz, że...

Nasz hymn narodowy ma także swoje własne muzeum. Znajduje się ono w Będominie na Kaszubach, w dworze szlacheckim, należącym w latach 1741–1783 do rodziny Wybickich. Tam urodził się Józef Wybicki, twórca *Mazurka Dąbrowskiego*. Polskie Muzeum Hymnu Narodowego jest unikatem na skalę światową. Gromadzone są tu pamiątki po twórcy polskiego hymnu i ważnych postaciach z jego epoki. Można tu znaleźć dokumenty dotyczące historii *Mazurka Dąbrowskiego*, a także elementy wyposażenia dworu z XVIII i początku XIX w.

▲ Siedziba Muzeum Hymnu Narodowego

Mazurek Dąbrowskiego

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy.
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz, Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski.
Za twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami.
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Już tam ojciec do swej Basi
Mówi zaptakany –
Stuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany.

Marsz, marsz, Dąbrowski...

Rota

Nie rzucim ziemi, skąd nasz ród!
Nie damy pogrześć mowy.
Polski my naród, polski lud,
Królewski szczep Piastowy.

Nie damy, by nas gnębił wróg!
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Jakie miasto jest stolicą Polski?

Stolicą Polski jest Warszawa – to tutaj znajduje się siedziba centralnych organów państwa. Warszawa stanowi największe polskie miasto – ośrodek naukowy, kulturalny, polityczny oraz gospodarczy na skalę europejską. Pełni ona również funkcję stolicy województwa mazowieckiego. W Warszawie można znaleźć liczne muzea, galerie, zabytkowe budowle, uczelnie, teatry, a także wysokie, nowoczesne wieżowce.

▲ Centrum Warszawy

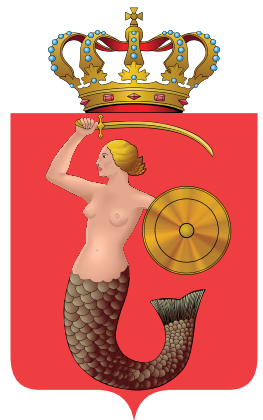
Gdzie leży Warszawa?

Warszawa leży w środkowym biegu Wisły, na Nizinie Środkowomazowieckiej. Od Karpat i Morza Bałtyckiego dzieli ją ok. 350 km. Jest jedyną w Europie stolicą leżącą w bezpośrednim sąsiedztwie parku narodowego (Kampinoskiego Parku Narodowego). Miasto leży po obu stronach rzeki. Lewobrzeżna część Warszawy jest w większości położona na Równinie Warszawskiej. Pozostała część miasta leży w Dolinie Środkowej Wisły oraz na Równinie Wołomińskiej i w Kotlinie Warszawskiej.

Jak wygląda herb Warszawy?

Podobnie jak państwo, każde miasto ma swój własny herb. Herb Warszawy przedstawia syrenę (kobietę z rybim ogonem) z uniesioną szablą w jednej ręce i tarczą w drugiej. Według jednej z legend syrenka przyплыnęła z Atlantyku do Bałtyku. Dopłynęła do wielkiego nadmorskiego portu Gdańsk, a potem Wisłą popłynęła w górę jej biegu. Aby odpocząć, wyszła na brzeg nieopodal dzisiejszej warszawskiej starówki. Miejsce to spodobało się jej i postanowiła tu zostać. Pewnego razu bogaty kupiec zobaczył syrenę i zachwycił się jej pięknym śpiewem. Podstępem złapał ją i uwięził. Skargi syreny usłyszał młody parobek i z pomocą przyjaciół uwolnił ją. W dowód wdzięczności za uratowanie syrena obiecała swoim wybawcom, że w razie potrzeby oni też będą mogli liczyć na jej pomoc.

Herb Warszawy ►

Czym jest konstytucja?

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej jest najważniejszym polskim aktem prawnym i stanowi podstawę ustroju państwa polskiego. Gwarantuje obywatelom wszystkie prawa i wolności, a także określa kompetencje władzy i reguluje sprawy związane z organizacją administracji rządowej i finansami publicznymi.

▲ Godło Rzeczypospolitej Polskiej

Jakie znaczenie ma polska konstytucja?

Uchwalona w 1791 r. polska konstytucja była pierwszą konstytucją w Europie. Nazwano ją później Konstytucją 3 maja.

◀ Konstytucja 3 maja 1791 roku, obraz Jana Matejki

Jaką mamy władzę w Polsce?

Ustrój polityczny Rzeczypospolitej Polskiej określony jest w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z jej treścią Rzeczpospolita Polska jest republiką parlamentarną. Ustrój panujący w Polsce to demokracja. Polega ona na tym, że źródłem władzy jest wola większości obywateli (sprawują oni rządy bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawicieli).

Co zawiera konstytucja?

Polska konstytucja złożona jest z preambuły (wstępu) i 13 rozdziałów, w tym 243 artykułów.

Czy wiesz, że...

Polska konstytucja gwarantuje wolność tworzenia partii politycznych oraz ich działania, oczywiście przy zastosowaniu metody demokratycznej.

◀ Budynek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie

▲ Pałac Prezydencki – siedziba prezydenta

Czym jest władza ustawodawcza?

Polski parlament jest dwuizbowy – izbą niższą jest Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, wyższą zaś Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Obie izby wybierane są na 4-letnią kadencję.

Jaka jest rola sejmu?

Sejm liczy 460 posłów wybieranych w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i proporcjonalnych, w głosowaniu tajnym. Sejm zajmuje ważną pozycję w zakresie sprawowania funkcji ustrojodawczej.

Jaka jest rola senatu?

Senat liczy 100 senatorów wybieranych w wyborach powszechnych i bezpośrednich, w głosowaniu tajnym. Szczególna rola przypada senatowi w procesie zmiany konstytucji. Poza tym kompetencje senatu są znacznie węższe niż kompetencje sejmu. W procedurze ustawodawczej, po uchwaleniu ustawy przez sejm, senat może przyjąć ją bez zmian, wnieść do niej poprawki lub też ją odrzucić.

Gmach Sądu Najwyższego w Warszawie ►

Co to jest trójpodział władzy?

W Polsce panuje trójpodział władzy. Władzę ustawodawczą sprawują sejm i senat, wykonawczą – Rada Ministrów i prezydent, zaś sądowniczą – sądy i trybunały.

Co to jest władza wykonawcza?

W skład władzy wykonawczej wchodzi prezydent i Rada Ministrów. Według konstytucji prezydent jest „najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej”. Ponadto „czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium”. W skład Rady Ministrów wchodzi prezes Rady Ministrów wraz z podległymi mu ministrami.

Co to jest władza sądownicza?

W Polsce władzę sądowniczą sprawują sądy (Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne, sądy wojskowe) oraz trybunały (Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu). Sądy i trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz, wydają wyroki w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

Ile jest w Polsce województw?

Terytorium naszego kraju podzielone jest na 16 mniejszych jednostek, nazwanych województwami. Na czele województwa stoi wojewoda. Województwa mają swoje stolice – zwykle największe miasta na danym obszarze. Swoją siedzibę mają tam władze województwa. Do miast o największym znaczeniu należą: Warszawa, Łódź, Kraków, Wrocław, Poznań, Gdańsk, Szczecin, Bydgoszcz, Katowice i Lublin.

Województwo	Siedziba władz
dolnośląskie	Wrocław
kujawsko-pomorskie	Bydgoszcz i Toruń
lubelskie	Lublin
lubuskie	Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra
łódzkie	Łódź
małopolskie	Kraków
mazowieckie	Warszawa
opolskie	Opole
podkarpackie	Rzeszów
podlaskie	Białystok
pomorskie	Gdańsk
śląskie	Katowice
świętokrzyskie	Kielce
warmińsko-mazurskie	Olsztyn
wielkopolskie	Poznań
zachodniopomorskie	Szczecin

▲ Lidzbark Warmiński – siedziba władz powiatu lidzbarskiego

Czym są gminy i powiaty?

Każde województwo dzieli się na powiaty i gminy. Powiat obejmuje część obszaru województwa. Na czele zarządu powiatu stoi starosta. Każdy powiat dzieli się na mniejsze jednostki – gminy. Na czele gminy stoi wójt, burmistrz lub prezydent miasta.

Powiaty w Polsce

Gminy w Polsce

Czy wiesz, że...

Największym i najbardziej zaludnionym regionem jest województwo mazowieckie ze stolicą w Warszawie. Za najgęściej zaludniony obszar uważa się województwo śląskie. Województwo podlaskie oraz warmińsko-mazurskie to najmniej zurbanizowane części kraju. Dziewicza przyroda i duża liczba jezior decydują o atrakcyjności tych regionów.

Ilu ludzi mieszka w Polsce?

W Polsce mieszka ok. 38,5 mln ludzi. Pod względem liczby ludności Polska w 2019 r. była na 38. miejscu wśród krajów świata.

Ilu jest mieszkańców miast i wsi?

Odnotowuje się spadek liczby i udziału mieszkańców miast w ogólnej liczbie ludności kraju. Pod koniec 2011 r. ludność miejska stanowiła ok. 61%. W 2000 r. było to prawie 62%. Systematycznie rośnie liczba ludności mieszkającej na obszarach wiejskich. Szacunkowo na 1 kilometrze kwadratowym mieszkają 123 osoby – w miastach około 1082, a na terenach wiejskich 51.

▲ Obszary wiejskie

Czy wiesz, że...

Według danych z 2019 r. w Polsce mężczyźni żyją ok. 74,1 lat, natomiast kobiety 81,8 lat. W porównaniu z początkiem lat 50. ubiegłego stulecia jest to o ok. 18 lat więcej dla mężczyzn i ok. 20 lat więcej dla kobiet.

Ile kobiet i ilu mężczyzn żyje w Polsce?

Pośród mieszkańców Polski kobiety stanowią 51,6%, a zatem na 100 mężczyzn przypada 107 kobiet. Statystyczna Polka żyje dłużej niż Polak, np. na 100 mężczyzn w wieku powyżej 65 lat przypadają aż 164 kobiety.

▲ W Polsce kobiety żyją dłużej niż mężczyźni

▲ W Polsce żyje więcej kobiet niż mężczyzn

Czym charakteryzuje się gospodarka w Polsce?

Systematyczny wzrost rozwoju gospodarczego w Polsce notuje się od lat 90. Polska zaliczana jest obecnie do najszybciej rozwijających się krajów Europy. Pomiędzy regionami występuje jednak bardzo duże zróżnicowanie. Województwo mazowieckie stanowi najbardziej rozwinięty region, a swój status zawdzięcza głównie Warszawie.

Warszawa ►

Gdzie zatrudnieni są Polacy?

Struktura zatrudnienia w Polsce odbiega nieco od europejskich standardów. Aż 13% ludności pracuje w rolnictwie, podczas gdy średnia Unii Europejskiej to 5%. Z kolei w sektorze usług pracuje jak na europejskie standardy mało osób – 57% ludności – przy średniej europejskiej 68%. W przemyśle pracuje 30% ludności (średnia UE to 26%).

▲ Stocznia Gdańska

Jakie są cechy rolnictwa w Polsce?

Stosunkowo dużo Polaków jest zatrudnionych w rolnictwie, jednakże nie daje ono państwu wysokich dochodów. Pomiędzy poszczególnymi województwami istnieją znaczące różnice w liczbie osób zatrudnionych w rolnictwie. W województwie śląskim i województwie dolnośląskim pracuje odpowiednio 3,3% i 6,5% ogółu zatrudnionych. Z kolei w województwach znajdujących się przy wschodniej granicy naszego kraju zatrudnienie w rolnictwie przekracza 30% (w województwie lubelskim wynosi 33,7%). Polska jest europejskim liderem w produkcji ziemniaków i buraków cukrowych.

Rolnik ►

Jakie są główne gałęzie usługowe w Polsce?

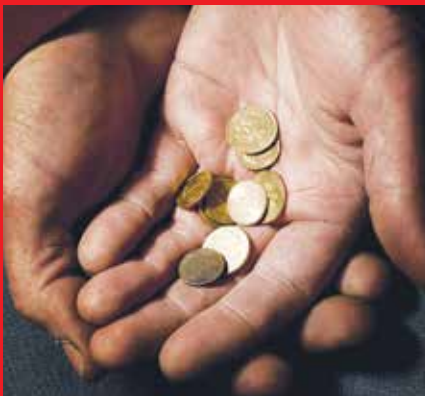
Usługi to najprężniej rozwijający się sektor polskiej gospodarki. Choć jeszcze wiele nam brakuje do europejskich standardów, to jednak eksperci szacują, że szybko nadrobimy zaległości. Główne gałęzie polskich usług to transport, telekomunikacja, handel i usługi ogólnospołeczne.

Polska kolej ►

Czy wiesz, że...

Mimo że Polska uznawana jest za kraj szybko rozwijający się i nadrabiający swoje duże zacofanie gospodarcze, wciąż mnóstwo Polaków (12%) żyje na granicy ubóstwa. Z niskich zarobków dużej części Polaków wynika trudna sytuacja mieszkaniowa – 70% osób od 18. do 30. roku życia mieszka z rodzicami, ponieważ nie ma możliwości innego zakwaterowania oraz nie jest w stanie opłacać czynszu. Dla porównania średnia unijna wynosi 29%.

Bieda wciąż dotyka wiele polskich rodzin

Czym charakteryzuje się przemysł w Polsce?

W naszym kraju najbardziej rozwinięty jest przemysł węglowy, energetyczny, metalurgiczny, maszynowy, samochodowy, a także przemysł elektromaszynowy (precyzyjny, elektroniczny i elektrotechniczny), środków transportu, spożywczy, włókienniczy i odzieżowy. Duże znaczenie ma również wydobywanie oraz przetwórstwo surowców mineralnych.

▼ Kopalnia węgla

Czym jest Unia Europejska?

Jest to polityczno-gospodarczy związek państw europejskich, który powstał w 1993 r. Obecnie w skład Unii Europejskiej wchodzi 27 krajów członkowskich. Hymnem wspólnoty jest *Oda do radości*. Flaga Unii Europejskiej to okrąg zbudowany z 12 złotych gwiazd na granatowym tle.

▲ Mapa Unii Europejskiej

Od kiedy Polska jest w Unii Europejskiej?

Polska weszła do Unii Europejskiej 1 maja 2004 r., razem z Cyprem, Czechami, Estonią, Litwą, Łotwą, Malcią, Słowacją, Słowenią i Węgrami. Polska jest jednym z najludniejszych i największych krajów Unii: zajmuje 6. miejsce pod obydwojema tymi względami.

▲ Logo entuzjastów wstąpienia Polski do Unii Europejskiej

▲ Flaga Unii Europejskiej

Jaka waluta obowiązuje w Polsce?

Wspólną walutą krajów członkowskich jest euro. Polska do tej pory nie przyjęła euro jako swojej waluty, ponieważ nie spełnia kryteriów, jakie są przewidziane do takiej zmiany. Choć nasz kraj zobowiązał się, że przyjmie wspólną walutę Unii Europejskiej, to jednak nie określił, kiedy to się stanie. Obecnie termin wycofania złotego i wprowadzenia euro nie jest znany.

▲ Złoty i euro

Co to są dofinansowania unijne?

Nowym krajom członkowskim przyznawane są olbrzymie dofinansowania, które mają im pomóc zbliżyć się do poziomu rozwoju pozostałych państw członkowskich. Polska wielokrotnie skorzystała z tych pieniędzy. Unia Europejska częściowo finansuje m.in. budowę autostrad i rozwój kolei. W latach 2007-2011 z budżetu UE do Polski trafiło ponad 29,5 mld euro.

▲ Autostrada

Co to jest Układ z Schengen?

Członkowie Unii Europejskiej zawarli również porozumienie nazywane Układem z Schengen. Na jego mocy zniesiona została kontrola osób przekraczających granice między państwami wspólnoty (zarówno na lądzie, jak i na morzu oraz w powietrzu). Do Układu z Schengen Polska przystąpiła 21 grudnia 2007 r., a symboliczne otwarcie granic miało miejsce 29 marca 2008 r., na styku granic czeskiej, polskiej i niemieckiej.

▲ Znak informujący o strefie Schengen

Co daje nam członkostwo w Unii?

Fakt bycia krajem członkowskim Unii Europejskiej wiąże się nie tylko z otrzymywaniem pomocy finansowej. Dzięki otwarciu granic możemy bez problemu podróżować niemal po całej Europie, po okazaniu jedynie dowodu osobistego lub innego dokumentu ze zdjęciem. Z drugiej strony także obcokrajowcy mogą lepiej poznać nasz kraj, gdyż dostęp do niego jest ułatwiony.

Czy wiesz, że...

Co roku Unia Europejska typuje Europejską Stolicę Kultury. W ciągu roku miasto takie może zaprezentować życie kulturalne swoje i całego regionu oraz państwa. Do tej pory z polskich miast tylko Kraków (w 2000 r.) i Wrocław (w 2016 r.) zostały okrzyknięte Europejską Stolicą Kultury.

Ratusz we Wrocławiu

Starówka w Krakowie

Kim byli nasi przodkowie?

My, Polacy, jesteście narodem z bogatą historią. Naszymi przodkami byli Słowianie, którzy w VI w. przybyli ze wschodu na ziemie dzisiejszej Polski. Słowianie dzielili się na wiele mniejszych plemion, które rozprzestrzeniły się po całej wschodniej i środkowej Europie i dały początek narodom słowiańskim. Krewnymi Polaków pochodzącymi od Słowian są m.in. Kaszubi, Czesi, Słowacy, Białorusini, Rosjanie, Serbowie, Chorwaci, Słowenci, Bośniacy i Bułgarzy.

▲ Słowianie

Kim byli Lech, Czech i Rus?

Legenda głosi, że dawno temu na teren dzisiejszej Polski przybyli trzej słowiańscy bracia: Lech, Czech i Rus. Poszukując miejsca na założenie swoich państw, zatrzymali się na polanie pod ogromnym dębem, aby odpocząć. Wtedy Lech zobaczył w konarach dębu gniazdo orła. Uznał, że to dobry znak, i postanowił właśnie tutaj zbudować swoją stolicę. Czech ruszył na południe, Rus na wschód, a Lech zabrał się do pracy przy budowie. Na pamiątkę orlego gniazda powstał gród nazwał Gniezno i ustanowił stolicą państwa, a orla przyjął na swoje godło. Od polany zaś jego plemię przyjęło nazwę Polan i dało początek naszemu narodowi.

Pieczęć
z herbem Gniezna ►

Kim byli Popiel i Piast?

Według innej legendy w Kruszwicy nad jeziorem Gopło stał gród okrutnego księcia Popiela, władcy Polan. Pewnego razu przybyło do niego dwóch głodnych i zmęczonych wędrowców. Popiel ich wygonił. Podróżnicy udali się więc do pobliskiej wioski, do Piasta, którego syn, Siemowit, skończył właśnie siedem lat. Z tej okazji urządzano uroczystość zwaną postrzyżynami. Piast zaprosił strudzonych gości. Pozwolił im się umyć i najeść do syta. Tajemniczy przybysze przepowiedzieli, że syn Piasta, gdy dorośnie, zostanie władcą Polan. Wiele lat później Siemowit stanął na czele powstania przeciw złemu księciu. Popiel uciekł do wieszy, a tam zjadły go myszy.

Czy wiesz, że...

Czy Popiel i Piast istnieli naprawdę? Tego nie wiemy na pewno. Ale dawni Polacy wierzyli, że tak. A dawni władcy Polski, od Mieszka I do Kazimierza Wielkiego, uważali się za potomków Piasta. Do dziś mówimy o nich, że byli władcami z dynastii Piastów.

◀ Posąg Świętowita

W co wierzyli dawni Słowianie?

Dawni Słowianie wyobrażali sobie świat zupełnie inaczej niż my. Widzieli bogów w otaczającym ich świecie. Potężny Świętowit pilnował porządku. Swaróg rządził niebem i słońcem, a jego syn Swarozyc był bogiem ognia. Porywczy Perun ciskał z nieba piorunami i sprawiał, że padał deszcz, a jego piękna żona Mokosz opiekowała się ziemią i roślinami oraz karmiła ludzi i zwierzęta. Słowianie w podzięk za opiekę oddawali bogom cześć i składali ofiary ze zwierząt w świętych miejscach.

Jak żyli dawni Słowianie?

W czasach pierwszych Piastów na naszych ziemiach nie było miast. Większość ludzi mieszkała w wioskach, w drewnianych chałupach. Uprawiali oni zboża i warzywa, hodowali owce, krowy i drób. Aby zyskać więcej ziemi pod uprawę, wycinali lasy, które porastały większą część naszego kraju. Książęta i wojownicy mieszkali w grodach, dobrze chronionych przed napastnikami. Otoczone były one wysokimi ziemnymi wałami z ostrymi drewnianymi palami. Na szczycie bramy stała wysoka drewniana wieża, z której widać było, czy nie nadciąga nieprzyjaciół. Wewnątrz grodu znajdowały się domy wojów oraz drewniany pałac księcia.

▲ Zaprowadzenie chrześcijaństwa, obraz Jana Matejki

Kiedy odbył się chrzest Polski?

Mieszko rządził plemieniem Polan. Był silnym władcą, dlatego poddały mu się inne słowiańskie plemiona. Jednak cesarz niemiecki chciał pozbawić Mieszka władzy. Mówił, że tak wielkim obszarem nie może rządzić poganin, który wierzy w wielu bogów. Dlatego w 966 r. Mieszko przyjął chrzest od czeskich biskupów dla siebie i swoich poddanych. Od tej pory Niemcy nie mogli już napadać na nasz kraj, by walczyć z pogaństwem.

Kto walczył w drużynie książęcej?

Armia książąt piastowskich nazywała się drużyną. Ta nazwa pochodziła od słowa „druh”, czyli „przyjaciół”. Walczyli w niej wojowie. Bogatsi, których było stać na bardzo drogie wyposażenie, walczyli konno. Byli uzbrojeni w długą, ostrą włócznię, miecz, topór i tarczę. Na głowę zakładali spiczasty hełm zwany szyszakiem. Niektórzy z nich nosili zbroje z metalowych kółek zwane kolczugami. Wojowie piesi byli uzbrojeni w drewniane tarcze i ciężkie topory, a czasem też łuki.

Rycerze ►
drużyny
książęcej

▲ Pomnik Bolesława Chrobrego w Gnieźnie

Kim był król Bolesław Chrobry?

Bolesław, syn Mieszka I, okazał się znakomitym władcą. Nazwano go Chrobrym, czyli Dzielnym. W tamtych czasach cesarze niemieccy próbowali podporządkować sobie polskie ziemie. Ale Bolesław stworzył tak silne państwo z waleczną drużyną, że cesarz Otton III wolał, aby Polska była jego sprzymierzeńcem niż wrogiem. Dlatego w 1000 r. przyjechał do Gniezna, aby namówić Bolesława na sojusz. Król cieszył się odtąd szacunkiem europejskich władców. W 1025 r. papież przysłał mu koronę, a Polska stała się królestwem.

Jak wyglądały rządy Piastów?

Syn Bolesława Chrobrego, Mieszko II, kłócił się z braćmi o władzę. Jego poddani zaś wzniecali powstania przeciwko władzy Kościoła. Mieszko, prowadząc liczne podboje, stracił wiele ziem i doprowadził kraj do ruiny, a sam trafił do niewoli. Dopiero jego syn, Kazimierz Odnowiciel, uspokoił bunty i zawarł pokój z najeźdźcami. Syn Kazimierza, Bolesław Śmiały, dzielnie odparł ataki wrogów, a także sam napadał na swoich sąsiadów. Nie bał się nawet potęgi Kościoła. Dzięki swoim rządom pozostawił silne, dobrze zorganizowane państwo.

Jakim władcą był Bolesław Krzywousty?

Po Bolesławie Śmiałym władzę w Polsce objął jego brat, Władysław Herman. Jego syn, Bolesław Krzywousty, zwyciężył wojska niemieckie w bitwie na Psim Polu pod Wrocławiem. Przyłączył też do Polski Pomorze, dzięki czemu nasz kraj zyskał dostęp do morza. Jednak pod koniec życia podjął złą decyzję. Bał się, że jego synowie będą walczyć ze sobą o władzę. Dlatego też podzielił Polskę na dzielnice, które rozdał synom we władanie, przykazując, aby wszyscy byli posłuszni najstarszemu.

▲ Polska po rozbiciu dzielnicowym

Do czego doprowadziło rozbicie dzielnicowe?

Po śmierci Bolesława Krzywoustego w 1138 r. Polska składała się z wielu samodzielnych księstw, takich jak Wielkopolska, Małopolska, Śląsk, Kujawy, Mazowsze, Ziemia Łęczycka czy Ziemia Sandomierska. Ich władcy prowadzili wojny o to, który z nich podporządkuje sobie pozostałych. Ponadto dzielili oni ziemie pomiędzy swoich synów, tworząc coraz mniejsze i słabsze państewka. Narażało to ziemie polskie na ataki Niemców, Prusów i Litwinów, a także Tatarów.

Kim byli Krzyżacy?

Książęta chcieli umocnić swoje państwa. W 1226 r. Konrad Mazowiecki sprowadził do swojego państwa rycerzy zakonników, zwanych Krzyżakami. Obiecali mu oni bronić go przed najazdami Prusów. Ale kiedy pokonali Prusów, utworzyli silne państwo, które na trzy stulecia stało się jednym z największych wrogów Polski. Krzyżacy umieli stawiać niezdobyte zamki z kamienia i cegły, mieli mocne zbroje i świetną broń, więc trudno było ich pokonać.

▲ Krzyżak

Jak walczyli rycerze?

Dawnych wojów służących w książęcych drużynach zastąpili rycerze. Rycerz dostawał od księcia lub króla ziemię, a w zamian za to był zobowiązany, by na każde wezwanie władcy stawiać się do walki. Rycerze walczyli konno. W wielkim pędzie, dużą grupą uderzali na przeciwnika długimi nawet na 5 m kopiami. Gdy kopie się połamały, dobywali mieczy. Mieli na sobie zbroje z mocnych żelaznych płyt. W czasie pokoju rycerze brali udział w turniejach i pojedynkach. Ale na dworach władców, podczas uczt i zabaw, rycerze starali się zachowywać grzecznie i delikatnie, szczególnie wobec dam.

Czym charakteryzowały się budowle romańskie?

Polscy książęta chcieli, aby potomni długo o nich pamiętali. Dlatego sprowadzali z zagranicy budowniczych, którzy stawiali kamienne i ceglane kościoły, kaplice, klasztory i zamki. Od chrztu Polski aż do początków XIV w. powstawały w Polsce budowle w stylu romańskim. Miały one grube, solidne mury i małe okna, dlatego w środku zawsze panował półmrok. W kościołach były piękne kamienne rzeźby. Kościoły romańskie w Inowłodzu, Kruszwicy, Inowrocławiu, Krakowie, Poznaniu i wielu innych miejscowościach przetrwały do dziś.

◀ Romański kościół św. Idziego w Inowłodzu

Czy wiesz, że...

W średniowieczu bardzo droгим i poszukiwanym towarem była sól, niezbędna do przyprawiania i konserwowania potraw. W XIII w. w Wieliczce powstała kopalnia soli. Przyczyniła się ona do wielkiego bogactwa Krakowa i całej Małopolski. W Wieliczce wydobywano sól przez 800 lat. Dziś nieczynną już kopalnię można zwiedzać.

Kto dawniej spisywał historie?

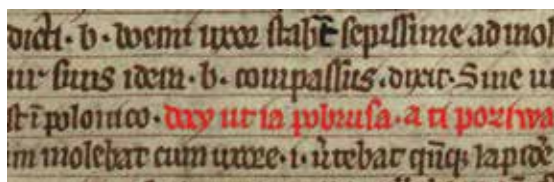
Nasi słowiańscy przodkowie nie znali pisma. Kiedy Polska przyjęła chrześcijaństwo, czytać i pisać umieli tu tylko duchowni i zakonnicy. W klasztorach i na książęcych dworach spisywali oni opowieści o Bogu i świętych, pieśni i modlitwy, kroniki państwa, a także historie książęcych rodów. Zapisywano też, kto się urodził i został ochrzczony, kto się ożenił oraz kto umarł i został pogrzebany. Księża pisali wtedy wyłącznie w języku łacińskim, który znany był duchownym z całej Europy.

▲ Kopista

▲ Karta księgi z iluminacjami

Jak wyglądały średniowieczne książki?

W średniowieczu książki były bardzo drogie. Każda z nich była przepisywana ręcznie przez mnichów. Często dekorowano je pięknymi iluminacjami (ręcznie malowanymi ilustracjami) oraz ozdobnymi literami. Aby stworzyć jedną książkę, zakonnik musiał czasem poświęcić wiele lat pracy. Stronice ksiąg wykonane były z pergaminu, czyli wyprawionych skór cieląt, kozłat lub jagniąt. Oprawy ksiąg robiono ze szlachetnego drewna i zdobiono drogoceennymi kamieniami, złotem, srebrem lub kością słoniową. Takie księgi gromadzono w klasztorach i pałacowych bibliotekach, do których dostęp mieli tylko nieliczni.

◀ Polskie zdanie w Księdze Henrykowskiej

Czy wiesz, że...

Okolo 1270 r. w kronice klasztoru w Henrykowie opisano, jak mężczyzna imieniem Bogwał zobaczył, że jego żona zmęczyła się, mieląc ziarno. Powiedział wtedy do niej: „Daj, acj ja pobruszę, a ty poczywaj”, co w tłumaczeniu z dawnego języka polskiego znaczyło: „Daj, ja teraz pomieję, a ty odpocznij”. Słowa Bogwała były pierwszym zdaniem zapisanym w języku polskim.

Jakim władcą był Władysław Łokietek?

Książę kujawski, Władysław Łokietek, postanowił zjednoczyć polskie ziemie i odebrać władzę czeskim królom, którzy, wykorzystując niezgodę panującą wśród piastowskich książąt, zaczęli się tytułować królami Polski. W 1306 r. Łokietkowi udało się objąć rządy w Krakowie. W 1320 r. książę został koronowany na polskiego króla, Władysława I. Był on dobrym politykiem i wodzem. Niestety, nie udało mu się utrzymać przy Polsce Pomorza Gdańskiego, podstępnie zagarniętego przez Krzyżaków.

Dlaczego króla Kazimierza nazwano Wielkim?

Syn Władysława Łokietka, Kazimierz, wiedział, że aby państwo mogło przetrwać, musi być silne i nowoczesne. Dlatego w całej Polsce kazał budować mocne kamienne i ceglane warownie, które zastąpiły drewniane grody. Mówiono, że król Kazimierz „zastał Polskę drewnianą, a zostawił mурowaną”. Dbał on także o rozwój gospodarczy: w jego czasach powstało wiele dróg oraz miejskich jarmarków. Dzięki temu polskie miasta mogły się rozwijać. Król przyłączył do Polski wiele księstw sąsiedniej Rusi. Niestety, nie udało mu się odzyskać Śląska ani Pomorza. Osiągnięcia króla Kazimierza były jednak tak znakomite, że potomni nazwali go Wielkim.

Czy wiesz, że...

Kazimierz Wielki nie miał synów. Dlatego był ostatnim władcą Polski z dynastii Piastów. Ale potomkowie Piastów długo jeszcze panowali na Mazowszu i w księstwach śląskich.

▲ Dziedziniec Collegium Maius

Kiedy powstała Akademia Krakowska?

W 1364 r. król Kazimierz Wielki ufundował Akademię Krakowską, pierwszą polską szkołę wyższą, w której mogli się uczyć nie tylko duchowni, ale także synowie rycerzy i mieszczan. Uczono tu filozofii, teologii, literatury, języków obcych, a także prawa i administrowania oraz medycyny. Po śmierci Kazimierza akademia podupadła, ale królowa Jadwiga oddała klejnoty na jej odnowienie. Akademia Krakowska, nazwana później Uniwersytetem Jagiellońskim, istnieje do dziś, a jej najstarszym budynkiem jest Collegium Maius.

◀ Portret Kazimierza Wielkiego, namalowany przez Leopolda Löfflera

Kim była Jadwiga?

Po śmierci Kazimierza Wielkiego na tron wstąpił jego siostrzeniec, węgierski król Ludwik. Ponieważ Ludwik także nie miał synów, polscy możnowładcy po śmierci króla zdecydowali się powołać na tron jego zaledwie dziesięcioletnią córkę, Jadwigę. Mimo że była ona jeszcze dzieckiem, zadziwiła wszystkich swoją mądrością i powagą.

▲ Jadwiga, portret autorstwa Bacciarellego

Kiedy stoczono bitwę pod Grunwaldem?

Krzyżacy stworzyli nad Bałtykiem bardzo silne i nowoczesne państwo. Potrzebowali wciąż nowych ziem, dlatego prowadzili wojny z sąsiadami: Polską i Litwą. Nasi przodkowie także często najeżdżali na Krzyżaków, niszcząc i rabując ich ziemie. W końcu doszło do wielkiej wojny. Krzyżacy wezwali na pomoc rycerzy z Niemiec, Węgier, Czech i Śląska i wkroczyli na ziemie Polski, zajmując wiele miast. W odpowiedzi na to zebrała się potężna armia Polski i Litwy, której na pomoc przybyli książęta ruscy, mołdawscy, a nawet tatarscy. Armia ta weszła na ziemie państwa krzyżackiego.

15 lipca 1410 r. niedaleko Grunwaldu doszło do wielkiej bitwy. Mimo że wojska krzyżackie były dobrze wyszkolone, Polacy i Litwini zwyciężyli.

Kim był Władysław Jagiełło?

Gdy Jadwiga miała 12 lat, wyszła za mąż za wielkiego księcia Litwy, Jagiełłę. Litwa była wtedy ogromnym państwem, jednak jego władcy wciąż byli poganami. Dlatego Krzyżacy, którzy wciąż napadali na Litwę, głosili, że czynią to, aby szerzyć chrześcijaństwo. Jagiełło tuż przed ślubem z Jadwigą przyjął chrzest oraz chrześcijańskie imię Władysław. Obiecał także, że chrześcijanami zostaną wszyscy jego poddani. Jako mąż Jadwigi został królem Polski, która połączona jego panowaniem z Litwą stała się wielką potęgą.

Czym wstawiła się dynastia Jagiellonów?

Po śmierci Władysława Jagiełły w Polsce i na Litwie rządili jego synowie. Władysław Warneńczyk był bardzo dzielnym rycerzem i wodzem. Zginął pod Warną w 1444 r., walcząc z Turkami. Kazimierz Jagiellończyk okazał się mądrym politykiem i królem. Rządził przez 45 lat. Pod koniec XV w. dynastia Jagiellonów była jedną z najpotężniejszych w Europie.

Bitwa pod Warną, obraz Stanisława Chlebowskiego ►

Czym charakteryzował się styl gotycki?

W XIV i XV w. w Polsce budowano kościoły, zamki, a także domy w stylu gotyckim. Wysokie budowle ze strzelistymi wieżami wznoszono z czerwonej cegły. W gotyckich kościołach były wysokie okna, które wpuszczały do środka dużo światła. Dzięki temu wnętrze można było dekorować bajecznie kolorowymi malowidłami i rzezbami. Do dziś można podziwiać wiele gotyckich zabytków: kościół Mariacki w Krakowie, warszawską katedrę św. Jana, toruńską starówkę, zamek krzyżacki w Malborku czy Dwór Artusa w Gdańsku.

Jakimi monetami płacono w średniowieczu?

W średniowiecznej Polsce używano małych monet ze srebra zwanych denarami. Szybko traciły one wartość, więc za panowania Kazimierza Wielkiego wprowadzono do obiegu grosze, których używano także w późniejszych wiekach. Jeden grosz był wart 16 denarów. W XV w. dobry rzemieślnik musiał na niego pracować przez cały dzień, a jego pomocnik, zwany czeladnikiem, przez cały tydzień. 48 groszy składało się na 1 grzywnę. Buty kosztowały ok. 10 groszy, a porządna wełniana tunika 1 grzywnę. Za rycerski miecz trzeba było dać 2 grzywny, a za prosty rycerski hełm bez ozdób aż 3 grzywny.

◀ Kościół Mariacki w Krakowie

Kim był Jan Długosz?

Król Kazimierz Jagiellończyk bardzo dbał o wykształcenie swoich synów: Władysława, Kazimierza, Jana Olbrachta, Aleksandra, Zygmunta i Fryderyka. Ich nauczycielem i wychowawcą mianował księdza Jana Długosza, jednego z najwybitniejszych uczonych polskich XV w. Jan Długosz badał dawne dzieje Polski, a także na bieżąco spisywał wydarzenia, które miały duże znaczenie dla państwa. Jego najsłynniejszą księgą były *Roczniki, czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, które do dziś służą historykom jako źródło wiedzy o średniowiecznej Polsce.

▲ Portret Jana Długosza autorstwa Walerego Eljasza-Radzikowskiego

Czym był hołd pruski?

Król Zygmunt I, syn Kazimierza Jagiellończyka, przez potomnych został nazwany Starym. Prowadził wiele wojen, między innymi z Moskwą, Tatarami i Turkami, a także z Krzyżakami, których pokonał już na dobre. W 1525 r. wielki mistrz Krzyżaków udał się do Krakowa i tam, na rynku, klękając przed polskim królem, obiecał rozwiązać zakon i stworzyć w jego miejsce państwo pruskie, które będzie już zawsze poddanym i sojusznikiem Polski. Wydarzenie to, zwane hołdem pruskim, było wielkim triumfem Polski.

▲ Hołd pruski

Kim była królowa Bona?

Król Zygmunt ożenił się z piękną włoską księżniczką Boną. Nowa królowa była bardzo dobrze wykształcona. Sprowadziła ona z Włoch wielu artystów i uczonych, którzy przyczynili się do kulturalnego rozkwitu Krakowa i Polski. Włoscy architekci przebudowali zamek na Wawelu w nowoczesnym stylu renesansowym, nawiązującym do sztuki starożytnej Grecji i Rzymu. Kucharze Bony nauczyli Polaków gotować na włoski sposób, między innymi dodawać warzywa do rosółu. Do dziś taką rosółową porcję warzyw nazywamy włoszczyzną.

◀ Portret królowej Bony

Kto wynalazł maszynę drukarską?

W połowie XV w. niemiecki rzemieślnik Johannes Gutenberg wynalazł maszynę drukarską, dzięki której książki można było powielać szybciej i taniej. Na początku XVI w. w Polsce powstało wiele drukarni. Szlachta i mieszczaństwo bardzo chętnie kupowali drukowane książki, zwłaszcza takie, w których mogli znaleźć rozważania religijne. Pojawiło się także wielu autorów, którzy zaczęli pisać po polsku zamiast po łacinie. Wśród nich największą sławę zdobył Mikołaj Rej.

▼ Biblia Gutenberga

Czym była unia lubelska?

Syn Zygmunta Starego, Zygmunt August, znany był ze swojego rozsądku i przenikliwości. Zależało mu na tym, aby Polska była silnym państwem, które będzie w stanie przeciwstawić się sąsiednim potęgom: Moskwie, Szwecji czy Turcji. Dlatego doprowadził do połączenia Polski i Litwy. W 1569 r. doszło do umowy między dwoma państwami, zwanej unią lubelską. Od tej pory Polska i Litwa były już nie tylko rządzone przez jednego władcę, ale miały wspólny sejm i wspólną politykę międzynarodową. Zjednoczone państwo zwane było Rzeczpospolitą Obojga Narodów i dzieliło się na dwie części: Koronę i Litwę.

▲ Unia lubelska według Jana Matejki

Kiedy w Polsce panował złoty wiek?

Wiek XVI był dla naszej ojczyzny dobrym czasem. Polska stanowiła potężne mocarstwo, z którym liczyły się sąsiednie kraje. Także nasza kultura przeżywała wtedy rozkwit. Jan Kochanowski tworzył pieśni i fraszki, których polszczyzna stała się wzorem dla wielu pokoleń polskich poetów. Mikołaj Gomółka komponował wspaniałe utwory muzyczne. Powstawało wiele miast i budowli o znakomitej architekturze, takich jak Zamość, Kazimierz nad Wisłą, krakowskie Sukienice, poznański ratusz czy Stare Miasto w Warszawie. Ten najlepszy dla Polski czas nazywa się złotym wiekiem.

Czy wiesz, że...

Mieszkańcy Rzeczypospolitej należeli do wielu narodów, mówili wieloma językami i byli wyznawcami różnych religii. Żyli tu Polacy, Rusini, Litwini, Niemcy, Żydzi, Łotysze, Wołosi, Ormianie, Tatarzy i wiele innych narodowości.

Pomnik
Mikołaja
Reja,
protestanta

Czym jest protestantyzm?

Protestantyzm to ruch, który domagał się reformy Kościoła. Protestanci uważali, że każdy chrześcijanin powinien sam czytać Pismo Święte. Dbali więc o to, aby każdy wierny umiał pisać i czytać. W Polsce XVI w. wielu przedstawicieli szlachty zostawało protestantami. Na zachodzie Europy między protestantami a katolikami wybuchało wtedy wiele wojen i konfliktów, a religijnych przeciwników palono na stosach. Jednak w Polsce panowało przekonanie, że szlachcicowi nikt nie może narzucić poglądów religijnych. Nasze państwo zostało nazwane „krajem bez stosów”.

Co oznacza wolna elekcja?

Po śmierci Zygmunta Augusta dynastia Jagiellonów wygasła. Od tej pory po śmierci każdego z królów w Warszawie zbierała się szlachta, aby wybrać następnego. Taki wybór nazywano wolną elekcją. Niestety, pierwsza elekcja nie była udana. Wybrany na polskiego króla francuski książę, Henryk Walezy, nie dbał wcale o sprawy naszego kraju. A gdy dowiedział się, że ma szansę na objęcie tronu we Francji, uciekł z Polski, porzucając swoje stanowisko. Dopiero drugi wybrany król, Węgier Stefan Batory, okazał się wybitnym wodzem i politykiem.

▲ Stefan Batory z Anną Jagiellonką, obraz Jana Matejki

Czym była pańszczyzna?

Niestety, im większą wolność miała w Polsce szlachta, tym gorszy stawał się los chłopów pracujących przy uprawie roli. Mieli coraz mniej praw. Nie posiadali żadnego majątku, a ich ziemia i dom należały do szlachcica. Chłop w zamian za możliwość życia i pracowania na swoje utrzymanie musiał razem z całą rodziną uprawiać ziemię pana. Taki obowiązek nazywał się pańszczyzną. Z czasem pańszczyzna stała się tak dotkliwa, że chłopci pracowali na pańskim przez większość dni w tygodniu od rana do nocy. W razie nieposłuszeństwa byli bici, torturowani, a nawet bezkarnie zabijani.

▲ Obraz Ilji Riepina przedstawiający Kozaków

Kim byli Kozacy?

Wśród chłopów wielu było ludzi dzielnych i dumnych, którzy nie mogli znieść złego traktowania. Uciekali oni od pańszczyzny na Dzikie Pola na południowym wschodzie Rzeczypospolitej. Nazywali siebie Kozakami i tworzyli oddziały wojskowe uzbrojone w szable, broń palną i długie piki. Wybierali sobie dowódców i budowali drewniane obozy. Kozacy często napadali na Tatarów z Krymu i Księstwo Moskiewskie, a także na Turków. Sprawiali Rzeczypospolitej wiele kłopotów, ale także bronili granic przed Tatarami.

▲ Pańszczyzna

Jakie przywileje miała szlachta?

W Rzeczypospolitej panowała tzw. złota wolność szlachecka, ponieważ polska szlachta cieszyła się licznymi przywilejami. Nawet król, bez zgody zgromadzenia szlacheckiego, nie mógł podjąć ważnych decyzji. Szlachta wyrażała zgodę na nowe podatki, wybierała króla i stanowiła prawa. Nikt, nawet król, nie mógł szlachcica aresztować czy pozbawić majątku bez wyroku sądu. Każdy szlachcic, bez względu na status materialny czy zajmowane stanowisko, miał taki sam głos na sejmie i podczas elekcji. Mówiło się: „Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie”.

Zygmunt III Waza, portret autorstwa Marcina Kobera ►

Kim byli magnaci?

Mimo że oficjalnie wszyscy szlachcice byli sobie równi, w praktyce bywało inaczej. Istniały rody magnackie, które miały nie tylko ogromne bogactwa, ale też wielkie znaczenie polityczne. Magnaci tworzyli prywatne armie i utrzymywali drobną szlachtę, która w zamian głosowała na sejmach pod ich dyktando. Wznosili sobie wspańiałe rezydencje, ale rzadko dbali o pomyślność państwa.

Jakim królem był Zygmunt III Waza?

Wybierając na tron szwedzkiego królewicza, Zygmunta Wazę, szlachta liczyła na to, że okaże się on polskim patriotą. Jego matką była bowiem Katarzyna Jagiellonka, córka Zygmunta Starego. Jednak szybko okazało się, że Zygmunt wciąż wpływał Polskę w intrygi, które miały mu zapewnić koronę szwedzką oraz założenie własnej dynastii. Był fanatycznym katolikiem i przeciwnikiem tolerancji religijnej, przez co dochodziło w Polsce do licznych waśni między przedstawicielami różnych wyznań.

Jak wyglądał strój szlachecki?

Polscy szlachcice lubili się stroić. Cenili drogie, kolorowe tkaniny oraz styl ubierania się podobny do tego, jaki panował wśród bogaczy wschodu: Turków, Tatarów, a nawet Persów. Na białą koszulę zakładali długą suknię zwaną żupanem. Na żupanie nosili wspańiały jedwabny pas. Na to zakładali kontusz, sukienny z jedwabną podszewką. Kontusz miał rozcięte rękawy, które zwieszały się swobodnie z tyłu. Najbogatsi nosili zimną delie, czyli wspańiałe, ciężkie płaszcze podbite szlachetnym futrem, sięgające nieraz aż do ziemi. Do tego kolorowe bufiaste spodnie, buty z żółtej skórki i futrzana czapka z klejnotem i okazałym pękiem ptasich piór. Co ciekawe, szlacheckie żony chętniej szukały wzoru dla swoich sukien na zachodzie niż na wschodzie. Ceniły koronki i misterne hafty.

Stroje polskich magnatów według Jana Matejki ▲

Kiedy wybuchło powstanie kozackie?

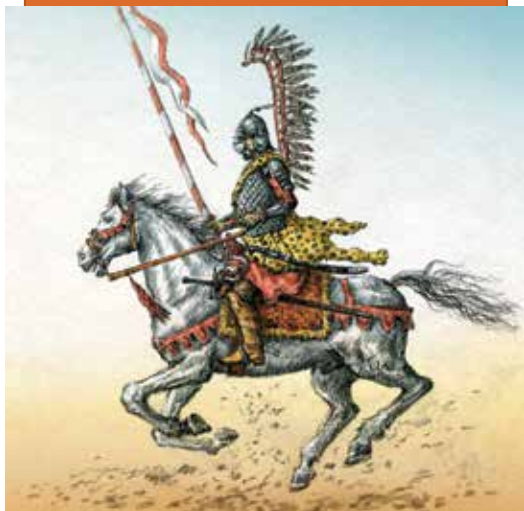
Wiek XVII to dla Polski czas nieustannych wojen – i zwycięskich, i przegranych. Jednak wszystkie one przyczyniały się do osłabienia kraju. Szczególnie dotkliwe były wojny domowe. Magnaci na czele podległej sobie szlachty wzniesli rokosze, czyli zbrojne wystąpienia przeciwko królowi. Kozacy buntowali się przeciw próbom narzucenia im wojskowej dyscypliny i domagali się przyznania im praw politycznych. Największe kozackie powstanie wybuchło na Ukrainie w 1648 r., a na jego czele stanął szlachcic Bohdan Chmielnicki. Powstanie to miało bardzo okrutny przebieg. Udało się je stłumić, ale cała wschodnia część Rzeczypospolitej była zrujnowana i wyniszczona.

▲ Bohdan Chmielnicki i Tuhaj-bej pod Lwowem, obraz Jana Matejki

Czy wiesz, że...

Najstynniejszą polską formacją wojskową w XVII w. była husaria. Husarze walczyli konno, a do pleców mieli przytroczone skrzydła z ptasimi piórami. Atakowali w pełnym pędzie, długimi kopiami. Po ich skruszeniu używali kłujących koncerzy, a później pistoletów i szabel. Chroniły ich piękne zbroje z żelaznych płyt i łusek.

Czym był potop szwedzki?

W 1655 r. armia szwedzka wkroczyła do Polski, gdyż szwedzki król chciał rozszerzyć swoje panowanie. Do napaści na naszą ojczyznę namawiali go też przedstawiciele kilku polskich rodów magnackich. Przed Szwedami poddała się armia szlachecka zwana pospolitym ruszeniem, a wielu jej członków przyłączyło się do najeźdźców. Szwedzi zajęli całą zachodnią Rzeczpospolitą, rabując i niszcząc polskie miasta i zamki. Dlatego wojnę tę nazwano potopem szwedzkim. Na Polskę uderzyli też inni sąsiedzi, a król Jan Kazimierz uciekł z kraju. Szwedzi stanęli pod Częstochową i próbowali zdobyć i obrabować klasztor z cudownym obrazem Matki Boskiej. Wtedy duża część wspierającej okupanta polskiej szlachty, oburzona próbą świętokradztwa, zwróciła się przeciwko niemu. Król wrócił do kraju i po kilkuletniej wojnie udało się wypędzić napastników. Jednak cała Rzeczpospolita była zrujnowana i już nigdy nie udało się jej odzyskać dawnej potęgi.